

Стефаник Василь Семенович

Життя та творчість

ВАСИЛЬ СТЕФАНИК

(1871 —1936)

Василь Семенович Стефаник народився 14 травня 1871р. в с Русові тепер Івано-Франківської області в сім'ї заможного селянина. У 1883 р. він вступив до польської гімназії в Коломиї, де з четвертого класу брав участь у роботі гуртка гімназичної молоді, який проводив громадсько-культурну роботу серед селян, наприклад, організовував читальні. Ще в гімназії Стефаник почав писати. У 1888—1889 рр. у співавторстві з Л. Мартовичем він написав оповідання "Нечитальник" та "Лумера". У 1890 р. його було звинувачено в нелегальній громадсько-культурній роботі. Змушений залишити навчання в Коломиї і продовжити його в Дрогобицькій гімназії, де також брав участь у громадському житті, Стефаник став членом таємного гуртка молоді, познайомився з І. Франком, з яким потім підтримував дружні зв'язки.

1892 р. він закінчив гімназію, вступив на медичний факультет Краківського університету, але замість навчання медицині поринув у літературне та громадське життя Кракова. Тут існувало товариство студентів-українців "Академічна громада". Більшість студентів, які належали до нього, тягнулися до радикальної партії. До них приєднався і Стефаник. У цей час він активно співпрацював з українськими періодичними виданнями як публіцист. Протягом 1893— 1899 рр. в органах радикальної партії "Народ", "Хлібороб", "Громадський голос" та "Літературно-науковому віснику" Стефаник надрукував ряд статей: "Віче хлопів мазурських у Кракові", "Мазурське віче у Ржешові", "Мужики і вистава", "Польські соціалісти як реставратори Польщі od morza do morza", "Книжка за мужицький харч", "Молоді попи", "Для дітей", "Поети і інтелігенція". У 1896—1897 рр. він створив низку поезій у прозі і намагався видати їх окремою книжкою під заголовком "З осені". Але підготовлена книжка не зацікавила видавців, і письменник знищив рукопис. Кілька поезій у прозі, що лишилися в архівах друзів Стефаника, були опубліковані після його смерті ("Амбіції", "Чарівник", "Ользі присвячую", "У воздухах плавають ліси", "Шродіик до бога ридав", "Вночі" та ін.).

У 1897р. у чернівецькій-газеті "Праця" з'явилися перші реалістичні новели Стефаника: "Виводили з села", "Лист", "Побожна" "В корчмі", "Стратився", "Синя книжечка", "Сама-саміська", які привернули увагу літературної громадськості художньою новизною, глибоким та оригінальним трактуванням тем з життя села. Проте нова оригінальна манера письменника була визнана не відразу. У 1899р. у Чернівцях вийшла в світ перша збірка новел — "Синя книжечка", яка принесла Стефаникові загальне визнання, була зустрінута захопленими відгуками найбільших літературних авторитетів, серед яких, крім І. Франка, були Леся Українка, М. Коцюбинський, О. Кобилянська, і стала помітною віхою в розвитку української прози.

Наступного року вийшла друга збірка Стефаніка — "Камінний хрест", яку також було сприйнято як визначну літературну подію. У 190 Г р. — письменник опублікував третю збірку новел — "Дорога". У 1905р. вийшла четверта збірка письменника — "Моє слово", в якій уперше була надрукована новела "Суд", яка завершує перший період творчості Стефаніка. У 1916 р. він написав новелу "Марія", яку присвятив пам'яті Франка. Згодом письменник опублікував шість новел, які разом із творами другого періоду "Діточа пригода" і "Марія" склали п'яту збірку— "Вона— земля", видану 1926 р.

Протягом 1927—1933 рр. Стефанік опублікував ще понад десять новел. Він писав щей автобіографічні новели, наприклад, "Нитка", "Браття", "Серце", "Вовчиця", "Слава йсу", "Людмила", "Каменярі". В останні роки життя В. Стефанік майже безвиїзно жив у с Русів, де вів життя звичайного хлібороба, а у вільний час продовжував писати твори.

У 1936р. письменник помер.

Василь Стефанік увійшов у історію світової новелістики як автор правдивих соціально-психологічних новел з життя галицького селянства. Його ім'я можна поставити поряд із іменами видатних новелістів світу: П де Мопасана, Е. Хемінгуея, А. Чехова. Тому не дивно, що провідні літературознавці, письменники та й просто читачі відгукувались на твори письменника з надзвичайною теплотою. Так, Леся Українка, характеризуючи його творчість, зазначала: "Він володіє тяжким секретом передавати настрої в розмовах і в обстановці... Двома-трьома швидкими штрихами він надзвичайно яскраво зображує нам цілі драми." З цією характеристикою важко не погодитись. Згадаємо новелу "Новина", що розпочинається згадкою про трагічну подію: селянин Гриць Летючий утопив свою дочку, а друга випросилась у батька й залишилась жити. Письменник настільки буденно сповіщає про цю подію, що це не може не наштовхнути на думку: значить, це не єдина трагедія, може, є щось страшніше, оскільки людське серце вже встигло так огрубіти? Автор не коментує мотиви вчинку Гриця Летючого, він просто змальовує окремі деталі: ось обідрана, обшарпана хата, ось голодні діти, схожі на мерців. Але це не просто дрібні деталі твору, не просто порівняння. Саме в них закладений глибокий підтекст і мотивування вчинків героя. Думка втопити дітей з'являється в Гриця саме в той момент, коли він мимоволі відзначив, що діти схожі на мерців. Остаточно зневірившись в можливості вирватись із тенет злиднів, втративши надію на будь-яку допомогу, Гриць Летючий постає перед страшним вибором: дати дітям повільно, в муках сконати від голоду чи прискорити цей процес і позбавити майбутніх страждань. Усвідомивши, що вчинок селянина — не божевільний акт, а вияв великої любові, жалю, співчуття до своїх дітей, ми неодмінно дійдемо до думки, наскільки ж важкими, нелюдськими мають бути умови життя, якщо проявом батьківської любові стає найбільша з усіх сімейних, а отже, й суспільних трагедій — дітовбивство, самознищення сімі, а значить, і нації. Стефанік, як і завжди, не вдається до опису переживань героя, він залишає розбиратись із цим читачам, бо про характер цих переживань свідчить поведінка персонажа. Наприклад, коли Гриць вирішує втопити дітей, він боїться сидіти в хаті, а ходить по сусідах. Або Грицеві важко нести легеньку Доцьку не тільки тому, що він сам знесилений. Тут фізичне виступає

синонімом психологічного.

Дослідники не раз звертали увагу на спорідненість слова Василя Стефаника і Музики великого Бетховена. Передусім, вражають тональна подібність творчості цих митців, їх тяжіння до мінорних, трагедійних інтонацій, що були виявом не хворобливості й безсилля, а, як це не парадоксально, вибухом могутньої життєствердної енергії. Пригнічені і водночас надзвичайно пристрасні інтонації Стефаника і Бетховена — це інтонації турботи, великого вболівання за людину, піднесено-натхненний образ людської скорботи. Правий був І. Франка, — коли так характеризував письменника: "Василь Стефаник, може, найбільший артист, який появився у нас від часу Шевченка... Стефаник абсолютний пан форми... правдивий артист із Божої ласки, — яким уже нині можемо повеличатися перед світом".

Отже, новела "Новина" належить до найбільш вражаючих собою художньої правди творю письменника. Вона стоїть поряд із такими пізнішими його шедеврами, як "Кленові листки", "Діточа пригода", "Мати" та інші, у яких так емоційно змальовано трагічні людські долі. Можливо, тому, при читанні його творів, складається враження, що написані вони кров'ю власного серця. Стефаник — новеліст витесував пам'ятник людському терпінню й стражданням, тяжким, як камінний хрест.

Друга збірка Василя Стефаника також була сприйнята як визначна літературна подія. Головний зміст її — безкрає море мужицької нужди і горя. Відкриває збірку і дає їй заголовок новела "Камінний хрест", де йдеться про еміграцію галицького селянства на Американський континент. Новелу написано на основі реальних подій, а прообразом Івана Дідуха була реальна особа — русівський селянин Іван Ахтемійчук, який дійсно виїхав до Канади та листувався з письменником.

Для селянина земля у всі часи була співзвучна з образом матері: вона "народжує" селянина, годує "Його, виховує, навчає мудрості, тому найбільша трагедія — втрата землі, ґрунту. Тоді навіть піщаний горб в околицях Русова набуває планетарних розмірів. Іван Дідух не просто залишає рідну землю, рідну хату, друзів і знайомих. Він залишає тут свою душу. Тому-то проводи на чужину Стефаник змалював подібно до чину похорону. Знаючи, що на чужині (до якої, може, і не доїде живим), він, Іван Дідух, вже не буде собою, ставить на рідній землі собі й своїй жінці пам'ятник та звертається до односельчан: "Та я вас прошу, ґазди, аби ви ніколи мого горба не минали. Будь-котрий молодий най вібіжить та най покропить хрест свіченю водичев...", бо земля для них — не просто засіб для існування, це святиня, це батьківщина, з якої народжується Батьківщина. Тому найважливіший заповіт для них — "...землю цулуй, де си поступиш".

Літературознавець Ю. Вассиян слушно зауважує: "...прив'язаність до землі не зробила із Стефаникових героїв рабів, що ненавидять джерела своєї залежності, але суверенних людей, що відчували в собі благословення родючої сили землі, прийняли її і здобули тим тверду моральну базу свого існування". У новелі "Камінний хрест" тема еміграції як руйнування моноліту нації реалізується значною мірою через приховану біблійну метафору "наріжного каменя", що не знайшов свого призначення, та мотиву грядущого апокаліпсису: "То як часом якась долішня хвиля викабутить великий камінь

із води і покладе його на берег (...). Блимає той камінь мертвотними блисками, відбитими від сходу і заходу сонця, і кам'яними очима своїми глядить на живу воду і сумує, щот не гнітить його тягар води, як гнітив від віків. Глядить із берега на воду, як на утрачене щастя". Наріжний камінь фундаменту нації, сіль землі — саме такі Дідухи, що їх, розгублених, вирваних із рідного середовища, масово бачив Стефаник на Краківському вокзалі. Тому письменник так гостро й реагував на масову еміграцію селян, бо бачив у ній трагедію народу — соціальну та національну. Усім своїм твором новеліст нібито підводить читачів до висновку: коли такі люди, як Іван Дідух, які навіть витолочений пустир на горбі роблять плодоносним, які становлять силу і міць народу, його живлющий корінь, коли такі люди змушені кинуть рідну землю, то це справді трагедія цілої нації.

Назва новели багатозначна: з одного боку, хрест — це пам'ятник на згадку про себе і свою сім'ю, бо Дідухи позбавлені навіть можливості бути похованими на рідній земля, а з іншого, хрест — це символ непосильної, нелюдської праці селян (згадаймо біблійний фразеологізм "Нести свій хрест", тобто нести всі тягарі власного життя).

Особливе місце в спадщині Василя Стефаника займає новела "Марія". Твір був присвячений Івану Франку. Впродовж кількох років письменники вели діалог про народ і його потенціальні можливості, і новела була своєрідним аргументом на підтвердження думок Стефаника.

Новела "Марія" пройшла досить складний шлях замовчувань, однобоких тлумачень, бо через високий пафос національного, громадянського звучання твір був дуже незручним для критики хоч дорадянських, хоч радянських часів. Адже в кожному його рядку прочитується болюче питання багатьох поколінь українців: "Ми є і нас нема. Де ми? " У цій новелі — глибина Стефаникових найпотаємніших сподівань, надій на державність України. Надзвичайний талант і безмежна любов до Батьківщини дали письменнику змогу відобразити весь розмах братовбивчої війни, плундрування цілої нації, роздертої у Першій світовій війні поміж двох ворогуючих імперій. Стефаник художнім словом відтворює прагнення українців з'єднати "роз'єднані в катастрофі" половини своєї нації. Письменник на власні очі бачив, як цвіт українського народу — найкращі-його сини — кладуть свої голови за її незалежність, соборність і державність. Ці історичні події і лягли в основу новели "Марія", змальовуючи її головну героїню у важкі часи життєвих випробувань. Вона постає як символ самої України у вирі тих трагічних подій, які судилися їй на драматичному шляху історії початку ХХ ст.

Завдяки поєднанню у сюжеті новели двох часових площин письменникові вдалось у невеликому за обсягом творі "вмістити" події цілої доби. Марія думками і серцем лине в свою молодість, її спогади становлять своєрідну "новелу в новелі". Вона згадує ті щасливі дні, коли її сини були біля неї, коли вони вчилися, а вона "ходила за ними по всіх містах, носила на плечах калачі й білі сорочки". Ось Марія молода, вона жне з чоловіком на ниві, "дзвонять до сну дітям серпами", вона вщерть сповнена

тихого щастя, випромінює радість і любов. Щебетання дитячих голосів, праця біля землі, любов до свого чоловіка—ось що становить смисл Маріїного буття. Однак ця

жінка-мати воістину наділена рисами "правдивої аристократичності", "одвертістю душевного овиду". Марія здатна, йдучи за своїми синами, виплекати в собі високу національну свідомість. Духовна велич матері і глибина її любові розкривається вповні в епізоді прощання з синами. Маріїні діти добровольцями вступили до лав січового стрілецтва, пішли здобувати для України вимріяну волю. Серце матері рвалось від болю, але Україна кликала її дітей шелестом хоругв і прапорів, громом січових пісень, і Марія віддає їй свій найдорожчий скарб. Ми бачимо Марію у хвилини щастя, які залишилися в минулому житті, і в безодні тяжкого переживання посивілої за ніч матері. Цими споминами про минуле героїня ніби прагне повернути ті щасливі дні, щоб не бачити жахливого сьогодення. Це зіставлення має вразити нашу уяву: в минулому — вродлива, здорова жінка, сповнена своїм щастям, вона випромінювала ра-дієтні любов. Але події абсурдної братовбивчої війни болем і розпачем сповнили її душу — і ось уже вона ладна вкоротити собі віку без синів, та потім розуміє: біль втрати не повинен відділити "від патріотичного вибору синів. Так через подолання святої материнської муки жінка знаходить своє справжнє "я".

Стефаник, здається, нічим особливим не наділяє свою героїню. Вона — проста селянка, щастя якої—у праці біля землі, в любові до свого чоловіка, у щебетанні дитячих голосів. Але ось починається війна — і ми стаємо свідками саморозкриття материнської душі, що вражає глибиною відчуття неприродності воєнного стану світу. І якщо у ставленні до своїх дітей Марія спочатку керувалася лише материнською любов'ю, то вже згодом під впливом синів зростає її національна свідомість, яка дає їй змогу серцем і розумом опанувати важливість справи її дітей, пишатися ними, бо вони пішли "добувати мужицьке право", були "ласкаві до простого "народу, і народ... коло них цвів".

Воєнні страждання не примушують Марію зректись тієї справи, заради якої проливають кров її діти. Як найдорожчий скарб береже вона портрет Шевченка — єдине, що залишилося на згадку про синів, їхня часточка; вона тілом його закриває, а окупанти "кроїли тіло пугами". Шевченкова пісня лікує Маріїну душу, переносить її до синів, і вона вже бачить, як збувається їх мрія: "Блискотять ріки по всій нашій землі і падають з громом у море, а, народ зривається на ноги. Наперед її сини, і вона з ними йде на ту Україну".

Отже, образ Марії є символічним: це не просто звичайна жінка-селянка, це; образ самої України, що оплакує долі своїх загиблих синів і водночас пишається їх героїчним вибором. Не випадково героїня Стефаникової новели названа іменем Матері Божої, якій випало найстрашніше страждання — стояти під хрестом свого розіп'ятого, вмираючого сина. Саме це ім'я обрав для героїні своєї найкращої поеми Шевченко, саме так назве свою героїню Улас Самчук, кількома десятиліттями пізніше явивши світові Україну, розіп'яту на хресті ще однієї страшної національної трагедії.

Пиши кров'ю, і ти зрозумієш, що кров — це дух. Стефаник писав саме так. Тому йога герої ідуть у вічність, виламуються за рамки "вже-наявності"; живі, вони не завмирають у "соляних стовпах завмерлих слів"; опромінені Любов'ю митця, йдуть у

вічність "з його духа печаттю".

ОСНОВНІ ТВОРИ:

Новели "Новина", "Катруся", "Камінний хрест", "Палій", "Сини", "Марія", "Святий вечір", "Виводили з села", "Синя книжечка", "В корчмі", "Лесева фамілія", "Злодій", "Кленові листки", "Мати". '

ДОДАТКОВА ЛІТЕРАТУРА:

1. Луців Л. Василь Стефаник — співець української землі. — Нью-Йорк,— 1972.
2. Гаєвська Л. Василь Стефаник. Поетика стилю // Індивідуальні стилі українських письменників ХІХ — початку ХХ ст. — К-, 1987.
3. Єфремов С Стефаник і його школа // Історія українського письменства.— К., 1996.
4. Музичка М. Штрихи до біографії В. Стефаника //Дивослово. — 1995. — № 5—6.
5. Мафтин Н. "...Бо Україні потрібні її діти" // Дивослово. — 1998. — № 8.
6. Грицюта М. Василь Стефаник// Історія української літератури: У 2 т. — К., 1987. — Т. 1.
7. Чопик Р. Диптих про "Покутську трійцю" // Чопик Р. Переступний вік: Українське письменство на зламі ХІХ—ХХ ст. — Львів — Івано-Франківськ, 1998.